

פרשת בראשית

שנת תשפ״ז

שאלת השבוע

הקל וחומר של למך

נערך על ידי הרב שת אברהם הורוויץ
ראש כולל, כולל ידיעת התורה

שאלת השבוע

הקל וחומר של למך

ד:כג **וַיֹּ֤אמֶר לֶ֙מֶךְ֙ לְנָשָׁ֣יו עָדָ֔ה וְצִלָּ֖ה שְׁמַ֣עַן קוֹלִ֑י נְשֵׁ֥י לֶ֙מֶךְ֙ הַאְזֵ֣נָה אִמְרָתִ֔י כִּ֣י אִ֤ישׁ הָרַ֙גְתִּי֙ לְפִצְעִ֔י וְיֶ֖לֶד לְחַבֻּרָתִֽי׃**

פרש"י בפי' שני לו: "ומדרש בראשית רבה, לא הרג למך כלום, ונשיו פורשות ממנו משקיימו פריה ורביה, לפי שנגזרה גזרה לכלות זרעו של קין לאחר שבעה דורות, אמרו מה אנו יולדות לבהלה, למחר המבול בא ושוטף את הכל. והוא אומר להן וכי איש הרגתי לפצעי, וכי אני הרגתי את הבל, שהיה איש בקומה וילד בשנים, שיהא זרעי כלה באותו עון, ומה קין שהרג נתלה לו שבעה דורות, אני שלא הרגתי לא כל שכן שיתלו לי שביעיות הרבה! וזה קל וחומר של שטות, אם כן אין הקדוש ברוך הוא גובה את חובו ומקיים את דברו".

אבל לולא דברי המדרש, נראה שטענתו נכונה מאוד. נהי דכתיב בשמות לד:ז, "פֹּקֵד | עֲוֹן אָבוֹת עַל-בָּנִים וְעַל-בְּנֵי בָנִים עַל-שִׁלֵּשִׁים וְעַל-רִבֵּעִים:", ונראה שהפסוק שם עולה בקנה אחד עם המעשה שלנו, שיש לפרש שכוונת הפסוק היא שהקב"ה פוקד את העוון על רבעים נוסף על השלשים, סך הכל ז' דורות, כדמצינו כאן: "שִׁבְעָתַיִם יֻקַּם", ר"ל לאחר ז' דורות.

אבל עיין בגמ' סנהדרין כז:, "איש בחטאו יומתו... ובנים בעון אבות לא? והכתיב פוקד עון אבות על בנים? התם כשאוחזין מעשה אבותיהן בידיהן." וכן רש"י עצמו פי' על הפסוק: "פוקד עון אבות על בנים. כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם, שכבר פירש במקרא אחר לשונאי".

א"כ, בסיפור שלנו, שלמך לא הרג כלום לפי פירוש המדרש, ודאי לא שייך שיתקיים עליו העונש שנאמר לקין, וכמו שאמר הוא עצמו בדרך קל וחומר. ולכאורה גם הקב"ה הסכים לעיקר טענתו בפסוק "איש בחטאו יומתו!"

הקושיא: למה אומרים דזה קל וחומר של שטות, הלא נראה דהקב"ה מסכים לדבריו.

שלחו את הצעתכם לפני גיליון השבוע הבא.

השאלה והתשובות מהשבוע שעבר

השאלה מהשבוע שעבר

פרשת וזאת הברכה תשפ"ז

לג:כ **וּלְגָ֖ד אָמַ֑ר בָּר֤וּךְ מַרְחִיב֙ גָּ֔ד כְּלָבִ֖יא שָׁכֵ֑ן וְטָרַ֥ף זְר֛וֹעַ אַף-קָדְקֹֽד׃**

פרש"י: "כלביא שכן — לפי שהיה סמוך לספר, לפיכך נמשל כאריות, שכל הסמוכים לספר צריכים להיות גבורים. וטרף זרוע אף קדקד. הרוגיהם היו ניכרין, חותכים הראש עם הזרוע במכה אחת". מדברי רש"י משמע ששבט גד היו גיבורים במיוחד, ואף ישבו בספר מפני שדרי הספר צריכים להיות בעלי גבורה.

אולם לעיל, בפסוק יח, פרש"י, "אלו חמשה שבטים שברך באחרונה, זבולון גד דן נפתלי ואשר, כפל שמותיהם לחזקם ולהגבירם, לפי שהיו חלשים שבכל השבטים. הם הם שהוליך יוסף לפני פרעה, שנאמר ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים, לפי שנראים חלשים ולא ישים אותם לו שרי מלחמתו". לכאורה מבואר שם להדיא ששבט גד היו דווקא מן החלשים שבשבטים.

הקושיא: יש סתירה בפרש"י אם שבט גד היו גיבורים או חלשים.

התשובות מהשבוע שעבר

כדאי לציין שקושיא זו יכולה להישאל גם לגבי שבט דן: "ולדן אמר דן גור אריה יזנק מן הבשן", ופרש"י: "דן גור אריה. אף הוא היה סמוך לספר, לפיכך מושלו כאריות." ואף הוא מאותם ה' שבטים החלשים הנ"ל.

א. התשובה הפשוטה ביותר הוצעה ע"י כמה תלמידי חכמים, וכן משמע מהבנת ה**שפתי חכמים**, שאה"נ שבטים אלו היו החלשים יותר מכל השבטים, אבל מאחר שהיו עתידים להיות על הספר וצריכים להגן על כל ארץ ישראל, לכן משה רבינו ברכם להיות גיבורים כדי שיוכלו למלא את תפקידם. ורק מכוח ברכתו נעשו גיבורים כאריות.

קצת קשה, למה העמידו דווקא את החלשים בספר באופן שצריך ברכה מיוחדת לחזקם? הלא עדיף להעמיד את החזקים על הספר, ואף לברך אותם שיהיו חזקים עוד יותר?

ואפשר לומר שבאמת כל השבטים היו גיבורים, כמו שפרש"י בבראשית מד:יג, "ויעמס איש על חמורו. בעלי זרוע היו, ולא הוצרכו לסייע זה את זה לטעון." רק ביחס זה לזה היו מהם גיבורים יותר ומהם חלשים יותר. אבל גם החלשים שביניהם, כלפי שאר האנשים, היו גיבורים מאוד, ושפיר ראויים להגן על הספר.

ואדרבא, אצלנו עיקר העבודה היא לא עשיית מלחמה אלא עבודת השם ועסק התורה, ולכן המובחרים שבעם והגיבורים שבהם צריכים להיות שקועים יותר בעבודת השם, ולא להקדיש את גבורתם להגנת הספר, דבר שכל אחד מן השבטים יכול לעשות כראוי. וכמו שאמר ר' יוחנן לריש לקיש [בבא מציעא פד, א]: "חילך לאורייתא"! ולכן מצאנו שעבודת המקדש והוראה לישראל נמסרו לבני לוי, שהוא אחד מן השבטים החזקים יותר. וכן יהודה היה מיוחד בעסק התורה, כדכתיב "יהודה מחוקקי", וגם יששכר, "יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל", וכדאיתא במס' יומא כו.:

ב. יש שאמרו שלא ראינו ממה שהביא יוסף את אותם חמשה אחים החלשים לפני פרעה, שגם בני בניהם בימי משה היו ג"כ חלשים. אפשר שאפילו אם גד עצמו היה חלש, צאצאיו לאחר כמה דורות היו גיבורים מאוד.

רק לא מובן לפ"ז מה שפרש"י שמשה רבינו כפל את שמותיהם כדי לחזקם ולהגבירם: למה היו צריכים לכך מחמת חולשת אבותיהם הקודמים שלהם?

ג. באמת זה גופא קושיא גדולה על דברי רש"י - מה הקשר בין מה שיוסף הביא את אותם אחים לפני פרעה מחמת חולשתם, לבין ברכת בני בניהם בזמן משה רבינו? ולכן לענ"ד יש מקום לעיין בדברי רש"י אלו.

רש"י בבראשית מז:ב כבר הביא מחלוקת באיזה שבטים הביא יוסף לפני פרעה: "ומקצה אחיו. מן הפחותים שבהם לגבורה, שאין נראים גבורים, שאם יראה אותם גבורים, יעשה אותם אנשי מלחמתו. ואלה הם, ראובן, שמעון, לוי, יששכר, ובנימין, אותן שלא כפל משה שמותם כשברכן, אבל שמות הגבורים כפל. וזאת ליהודה שמע ה' קול יהודה, ולגד אמר ברוך מרחיב גד, ולנפתלי אמר נפתלי, ולדן אמר דן, וכן לזבולון, וכן לאשר. זהו לשון בראשית רבה שהיא אגדת ארץ ישראל, אבל בגמרא בבלית שלנו מצינו, שאותן שכפל משה שמותן הם החלשים, ואותן הביא לפני פרעה, ויהודה שהוכפל שמו, לא הוכפל משום חלשות, אלא טעם יש בדבר, כדאיתא בבא קמא צ"ב ע"א. ובברייתא דספרי שנינו בוזאת הברכה כמו בגמרא שלנו".

וכך לשון **המדרש רבה** [צה:ד]: "ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים, מפני מה אמר הכתוב ומקצה אחיו, ללמדך שלא היו גבורים, ומי היו הללו חמשה אנשים, ראובן לוי בנימין שמעון יששכר... אמר, אם מעמיד אני גבורים לפני פרעה, רואה אותן ועושה אותן אנשי מלחמתו. כל מי שכפל שמו בברכתו של משה היה גבור וכו'."

ולפי שיטה זו הכל מובן. כפילות השמות היא רק סימן לנו אילו מן האחים היו גיבורים יותר, בלא קשר למציאות הנוכחית של אנשי השבטים בימי משה רבינו. ובהזדמנות, שבטי גד ודן גם כן היו גיבורים כמו הסבא רבא שלהם, משולים לאריות ודרים על הספר, כדמבואר בפסוקים.

ומצד שני עומדת שיטת הגמ' והספרי, שהיא ג"כ דעת תרגום ר' יונתן שם בפרשת ויגש, שיוסף הביא את אותם שכפלו בשמות לפני פרעה. ומה שמאוד מעניין הוא שבאף אחד מאותם מקורות לא כתוב שהם היו חלשים, או שטעם כפילות השמות הוא כדי לחזקם.

לשון **הגמ' בבבא קמא** צב.: "אמר ליה רבא לרבה בר מרי כתיב ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים מאן נינהו חמשה א"ל הכי א"ר יוחנן אותן שהוכפלו בשמות יהודה נמי איכפולי מיכפל אמר ליה למילתיה הוא דאיכפל וכו'." רק רש"י עצמו הוסיף וביאר שם: "אותם שהוכפלו שמותם. בברכת משה דן זבולון גד ואשר ונפתלי הודיעך הכתוב שחלשים שבכולן היו וצריכין חיזוק לפיכך כפל את שמם לחזקם, ואותן הביא יוסף לפני פרעה כדי שלא יברור אותם להיות ראשי גייסות ולהטריחם".

גם ב**ספרי** סתם בכל חמשה שבטים אלו: "ולזבולון אמר, למה נאמר לפי שנאמר ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים ויציגם לפני פרעה ולא נתפרשו שמותם וזה אחד מהם." וכך כתוב בכל חמשה שבטים אלו, בלא שום ביאור למה דווקא חמשה אלו. וגם **בתרגום יונתן**: "ומקצת אחוי דבר חמשא גוברין זבלון דן ונפתלי גד ואשר ואקימינון קדם פרעה", בלא פירוש הטעם לזה.

לולא דברי רש"י לא היינו צריכים לפרש שטעם הדבר הוא משום שהם חלשים, ושיוסף לא רצה שפרעה יעמיד אותם בצבא, שהרי מקור דברים אלו הוא המדרש רבה, שלפי דבריו חמשה אחים אלו לא הובאו לפני פרעה כלל. נראה שרש"י סובר שאין מחלוקת בין המדרשים אלא בשאלה איזו אחים הובאו, אבל בפירוש המילים "מקצה אחיו", ר"ל מן החלשים, ובטעם בחירת יוסף בחמשה אחים אלו דווקא — לא פליגי.

ומטעם זה רש"י מוכרח לחדש פשט אחר בכפילות השמות, שהוא כדי לחזק את השבטים החלשים. וזה קשה מאוד, כמו שכבר כתבנו, שהרי מפשטות הפסוקים נראה שהם מן החזקים שבכל השבטים, וגם אין סיבה לחשוב שכל השבט יהיה חלש מחמת חולשת אביהם הקדמון שלהם.

אבל לולא דברי רש"י נראה שאפשר לפרש אחרת: שאין מחלוקת במציאות אילו שבטים היו גיבורים יותר ואילו מהם חלשים יותר, וגם הכל מודים שכוונת כפילות השמות בברכת משה היא להראות את גבורתם. רק נחלקו בכוונת יוסף בבחירתו אילו אחים להביא לפני פרעה: שלפי המדרש, בחר בחלשים כדי להסתיר את גבורת אחיו, כדי שפרעה לא יעמיד אותם בצבא; אבל לפי הגמרא אפשר שהייתה לו סיבה אחרת לגמרי. אפשר, למשל, שרצה לאיים עליו שלא להילחם בהם וכדומה. גם "ומקצה אחיו" אין צורך לפרש מן הפחותים בגבורה, אלא מן הפחותים ביחוס — הד' בני השפחות והבן הקטן ביותר של לאה.

ולכן יש לעיין למה באמת רש"י מרכיב את סברת המדרש רבה על שיטת התלמוד הבבלי באופן שנולדות על ידה כל הקושיות הנ"ל.

איך זה עובד

מדי שבוע המבנה יהיה פשוט ויורכב משני חלקים:

השאלה: נציג קושיה חזקה ולא פתורה על הפרשה, שתוכלו לדון בה במהלך השבת.

התשובות: שבוע לאחר מכן, נציג וננתח תשובות שנשלחו על ידי המאזינים, מיד לאחר הצגת השאלה של השבוע הבא.

השיח לא נעצר שם — ניתן להמשיך ולדון בתשובות, ותובנות נבחרות יקובצו ויצאו לאור בסופו של דבר **בספר** ייעודי.

הגשת תשובות

להגשת תשובות, להצטרפות לרשימת התפוצה בדוא"ל, או לקבלת פרטים על הנצחת שבוע, ניתן לשלוח הודעה לכתובת

shaisavraham@gmail.com

הקדשות שבועיות

הקדישו את הפרשה (לא) פתורה

הקדשות יזכו לציון בולט בגיליון השבועי שבחרתם בכל הפלטפורמות — במהדורות הכתובות בעברית ובאנגלית, בהקלטות האודיו, בדיוור בדוא״ל, בקבוצות הוואטסאפ, ובספר העתידי.

להקדשת גיליון שבועי, פנו בדוא״ל

shaisavraham@gmail.com

ההקדשות מסייעות ישירות לכולל ידיעת התורה.